

<https://sanad.iau.ir/Journal/jcdepr/Article/1119169>

شاخص‌ها و مؤلفه‌های الگوی آموزش شهروند الکترونیک (مطابق با ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین)

معصومه کبیری سامانی^۱، مرجان کیان^۲، معصومه سادات ابطحی^۳، یوسف مهدوی نسب^۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۰

چکیده

فناوری اطلاعات به‌عنوان عمده‌ترین محور تحول و توسعه در جهان امروزی باعث به وجود آمدن مفاهیم نوین همچون شهروندی الکترونیک شده است. لذا با توجه به اهمیت تربیت شهروند الکترونیک در نظام آموزشی این مهم در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش نیز مورد توجه بوده است. پژوهش حاضر به دنبال بررسی و واکاوی مؤلفه‌های شهروند الکترونیک بر مبنای ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین بود به این منظور از رویکرد پژوهش کیفی و روش سنتز پژوهی برای دستیابی به هدف پژوهش حاضر استفاده شد. قلمرو پژوهش کلیه مقالاتی هستند (۱۹۳ مقاله) که در فاصله دهه اخیر در مورد شهروندی الکترونیک و زمینه‌های مرتبط در پایگاه‌های تخصصی و علمی ارائه شده‌اند. نمونه پژوهش ۳۱ مقاله است که این تعداد بر اساس پایش موضوعی، اشباع نظری داده‌ها و به‌صورت هدفمند انتخاب شده‌اند. داده‌های پژوهش از تحلیل کیفی اسناد مورد مطالعه، گردآوری شده‌اند. با تجزیه و تحلیل داده‌ها، شاخص‌ها و مؤلفه‌های شهروندی الکترونیک در شش محور (مشمول بر ساحت تربیتی اعتقادی، عبادی و اخلاقی، ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، ساحت تربیت علمی و فناوری، ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی، ساحت تربیت زیستی و بدنی، ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری) و ۷۰ مقوله مرتبط مورد سازمان‌دهی قرار گرفت. با توجه به یافته‌ها می‌توان نتیجه گرفت در زمینه تربیت شهروند الکترونیک مطابق با ساحت‌های شش‌گانه توجه به زمینه‌های برنامه‌های درسی، تخصص معلمان و زمینه‌های آموزشی باید مد نظر قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: شهروند الکترونیک، ساحت‌های تربیتی، سند تحول بنیادین

۱- دانشجوی دکتری تخصصی برنامه‌ریزی درسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. MKabiri.202524@gmail.com

۲- دانشیار گروه آموزشی برنامه ریزی درسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول) kian@khu.ac.i

۳- استادیار گروه مطالعات تربیتی و برنامه ریزی درسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. M.abtahi@srbiau.ac.ir

۴- استادیار گروه آموزشی تکنولوژی آموزشی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. yousef.m@khu.ac.ir

مقدمه

امروزه اهمیت موضوع شهروندی به حدی است که در بسیاری از ادبیات موجود و مدون در سال‌های نخستین هزاره سوم تأکید ویژه‌ای به آن شده است (باباخانی، ۱۴۰۱). مفهوم "شهروندی" یکی از دیرپاترین مفاهیم سیاسی-اجتماعی است که از دوران یونان باستان تاکنون مورد توجه شمار زیادی از اندیشمندان سیاسی و اجتماعی قرار داشته است. اولین فیلسوف و متفکر سیاسی که به مفهوم شهروند در نظریه‌های سیاسی پرداخته است افلاطون بود. اما رواج ویژه مفهوم شهروندی و جامعه مدنی در زمان معاصر، غالباً به اندیشه‌های سیاسی متفکران اروپایی قرن هفدهم به خصوص تامس هابز و جان لاک برمی‌گردد (فرمپینی فراهانی، ۱۳۹۹). شهروندی زائیده زیستن در دنیای معاصر است. شهروندی با تأکیدی تازه در تلاش است با ایجاد تفاهم در زندگی اجتماعی، راه پیشرفت و ارتقاء جامعه را هموار سازد. شهروندی طرح سؤالاتی است در ارتباط با ماهیت جامعه، عدالت، مراقبت، مسئولیت، دولت، آزادی، تعاملات اجتماعی، احترام و به‌ویژه ارزش‌ها، که علاوه بر نوع ارتباط هر فرد با چنین موضوعاتی، نوع واکنش افراد را نیز شامل می‌شود (کالیو، وود و هاگلی^۱، ۲۰۲۰ و دیازکمبس^۲، ۲۰۲۳). شهروندی از دیدگاه‌های مختلف فلسفی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، تربیتی و ... مورد توجه قرار دارد. از دید اجتماعی، مشارکت در جریان‌های اجتماعی، وحدت اجتماعی، عدالت و تقویت حقوق انسانی و خودگردانی را به همراه دارد. از دید اقتصادی، ایجاد صلاحیت‌های حرفه‌ای در افراد از این جهت مهم است که در افزایش بهره‌وری، تربیت نیروی کار ماهر و ایجاد یک محیط مناسب برای نوآوری در دنیای رقابتی نقش مهمی دارند (باباخانی، صالحی، قاضی و کشاورز، ۱۳۹۸). در بعد تربیتی، تربیت شهروندی مطرح می‌گردد که نائل بر بخش‌های مختلف و ابعاد گوناگون شهروندی است (علی پور، اکبری و محمودی بونگ، ۱۳۹۹). همان‌گونه که از تعاریف تربیت شهروندی برمی‌آید، تربیت شهروندی با مفهوم آموزش و به‌کارگیری مهارت‌های آموزشی در نهادهای ساز رفار شهروندی ارتباط عمیق دارد (قلتش، ۱۳۹۱)؛ به شکلی که در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در باب تربیت شهروندی این‌گونه آورده

شده است: «تقویت آداب و مهارت‌های زندگی و توانایی حل مسائل و عمل به آموخته‌ها برای بهبود زندگی فردی و اجتماعی دانش آموزان» (شواری عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰).

اگر خوب بنگریم تربیت شهروندی^۳ با فلسفه تأسیس نظام آموزش و پرورش گره خورده است؛ زیرا در یک برداشت کلی هدف از ایجاد و توسعه نظام آموزشی، تربیت شهروندانی مؤثر و فعال برای جامعه است (ساری و علی^۴، ۲۰۲۲؛ شریفی و اسلامی، ۱۳۹۰). ساحت سیاسی اجتماعی به‌عنوان یکی از ساحت‌های اساسی نظام آموزش و پرورش کشور در پی ایجاد دانش، مهارت، نگرش و ارزش‌هایی است که دانش آموزان را قادر می‌سازد به‌عنوان شهروند آگاه و فعال در جامعه مشارکت کنند (فرمپینی فراهانی، ۱۳۹۹). مارشال در تحلیلی کلاسیک از مفهوم شهروندی معتقد است، اولاً شهروندی وضعیتی است که ناشی از عضویت کامل فرد در اجتماع است، ثانیاً کسانی که حائز این وضعیت‌اند حقوق و تکالیف یکسان و برابری دارند. مارشال آموزش و پرورش را نه یک حق شهروندی بلکه یک وظیفه و تکلیف می‌داند زیرا آموزش و پرورش ابزاری است برای فهم حقوق و تکالیف شهروندی و اجرای این تکالیف و وظایف به نحو احسن (شارع پور، ۱۳۹۴). نقش نهادهای اجتماعی نظیر آموزش و پرورش در شناخت حقوق و تکالیف شهروندی، همان چیزی است که از آن با نام تعلیم و تربیت مدنی یا آموزش شهروندی یاد می‌شود. تربیت شهروندی آن بخش از فعالیت‌های تعلیم و تربیت است که از اشکال رسمی و غیررسمی، افراد یک جامعه را برای عضویت در جامعه سیاسی آماده می‌کند (تورنی پورتا، ۱۹۹۹). همراه با دگرگونی در معنا و مفهوم جامعه مدنی از یونان باستان تاکنون مفهوم تربیت شهروندی نیز با تحولات معنایی و مفهومی مواجه بوده است (هادجامپیس و هادجامپیس^۵، ۲۰۲۲؛ غلامعلی و جعفری، ۱۴۰۰). از جمله تغییرات این مفهوم در دوره کنونی، تمایل آن به به‌کارگیری از تغییرات مدرن در امور شهروندی است، به‌گونه‌ای که مقوله‌های جدید همچون دولت الکترونیک، آموزش الکترونیک، سلامت الکترونیک و غیره هرکدام بخشی از زندگی شهروندی را تشکیل می‌دهند و

³ Citizenship Education

⁴ Sari & Ali

⁵ Hadjichambis & Hadjichambis

¹ Kallio, Wood & Häkli

² Díaz-Combs

ارزشمند آزاد باشند و توانایی مبادله الکترونیکی اطلاعات را داشته باشند و علاوه بر آن بتوانند توانایی‌ها و مهارت‌های خود را به کار گرفته و آن را توسعه دهند (باباناسب و ضرابی، ۱۳۹۳).

بررسی پیشینه پژوهشی نشانگر آن است که شهروندی الکترونیک و مفاهیم مرتبط با آن در پژوهش‌های مختلف مورد بررسی قرار گرفته است، از جمله این پژوهش‌های، پژوهش رزاقی پور (۱۴۰۱) است که در آن به بررسی مبانی فلسفی شهروندی الکترونیک پرداخته است و در حوزه هستی‌شناختی (کسب هویت اجتماعی و شخصی و زندگی صلح‌آمیز در جامعه جهانی)، حوزه ارزش شناختی (احترام به آداب و سنن سایر مردم و زندگی مسالمت‌آمیز با آنان، تبیین اخلاقیات در فضاهای مجازی برای شهروند الکترونیک)؛ حوزه انسان‌شناختی (طراحی برنامه‌های تربیت شهروندی با توجه به ویژگی‌های انسان) را تبیین نموده است. پژوهش باباناسب و ضرابی (۱۳۹۳) که به بررسی مؤلفه‌های شهروند الکترونیک از دیدگاه مردم پرداخته‌اند، یا پژوهش شاه طالبی، قلی زاده و شرفی (۱۳۸۹) که در آن مبانی دینی شهروندی الکترونیک استخراج گردیده است. باین‌حال با توجه به فعالیت‌های صورت گرفته در زمینه طراحی برنامه‌های درسی و محتوای کتب درسی و به‌طور خاص کتاب درسی شهروند الکترونیک، پرداختن به این مفهوم به شکل جامع از دیدگاه ساحت‌های تربیتی از ضرورتی انکارناپذیر برخوردار است. در سند تحول بنیادین (۱۳۹۱) به ابعاد برنامه درسی و تلاش همه‌جانبه در تمام ابعاد فرهنگی، علمی، اجتماعی و اقتصادی برای دستیابی به اهداف متعالی آن توجه شده است. چراکه، انسان به‌عنوان موجودی چندبعدی دارای نیازها، گرایش‌ها و علائق مختلف علمی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و فردی است و انتظار از نظام آموزشی توجه همسنگ و متوازن به همه این ابعاد است (یوسف زاده و شاه مرادی، ۱۳۹۹). تربیت دینی و اخلاقی، اجتماعی و سیاسی، زیستی و جسمانی، هنری و زیباشناختی، اقتصادی و درنهایت علمی و فناوری، ساحت‌های شش‌گانه تربیتی هستند که ضرورت دارد در ابعاد مختلف تربیتی و همچنین پرورش شهروندی الکترونیک دانش آموزان، به آن‌ها توجه شود. لذا در پژوهش حاضر با تکیه بر این ضرورت انکارناپذیر و گستردگی حوزه پژوهشی حیطه

باعث به وجود آمدن مقوله‌ای به نام "شهروند الکترونیک"^۱ شده‌اند (حامدی نسب و بخشی پریخانی، ۱۴۰۰).

با رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات و همه‌گیر شدن اینترنت دولت‌ها و شرکت‌های خصوصی بستری را برای مخاطبان خود فراهم کرده‌اند که به کمک آن فرآیندهای خدماتی و اطلاع‌رسانی تا حد زیادی ساده‌شده و مردم در کوتاه‌ترین زمان ممکن به مقصود خود می‌رسند. این بستر سبب ایجاد مفهومی به نام شهروند الکترونیک در کنار خود شده است. در واقع شهروند الکترونیک همان مخاطبی است که قرار است از این امکانات استفاده کند تا زندگی ساده‌تری را داشته باشد (الارابیات، سوارز و استیوز^۲، ۲۰۲۱). به عبارتی، فناوری به‌عنوان محور اصلی تحول در روزگار امروزی مطرح‌شده و زندگی امروزه بر تحت تأثیر دستاوردهای فناوری اطلاعات است. اصطلاحات جدیدی چون دولت الکترونیک، تجارت الکترونیک، سلامت و آموزش الکترونیک، انتشارات الکترونیک، انتخابات الکترونیک و کسب‌وکارهای الکترونیک و ... هر یک دربرگیرنده قسمتی از زندگی امروزه ما است. شهروند الکترونیک باید توان انجام وظایف خود در برابر این مفاهیم را داشته باشد. شهروند الکترونیک به کسی اطلاق می‌شود که توان استفاده از خدمات برخط دولت‌ها به حد خوب را داشته باشد (صیام، القرایتی و عبدالله^۳، ۲۰۲۰)؛ اما در یک تعریف جزئی‌تر شهروند الکترونیک به کسی اطلاق می‌شود که توان لازم در رابطه با به‌کارگیری سیستم‌های عامل کامپیوتری و واژه‌پردازها، توان جست‌وجو در وب و یافتن اطلاعات موردنیاز خود، توان مبادله پیام‌های الکترونیکی از طریق فناوری پست الکترونیک، توان مقابله با پیامدهای منفی و آسیب‌های ناشی از کاربرد نادرست اینترنت و استفاده درست از آن و توان استفاده از فناوری‌های آنلاین جهت انجام کارهای روزانه خود را داشته باشد (سیمک و سیمک^۴، ۲۰۲۳). شهروندان الکترونیک همان کاربران جوامع اطلاعاتی هستند که به دنبال زندگی مدرن متناسب با هزاره سوم بوده و می‌خواهد زندگی جدیدی را با استفاده از کاربردهای فناوری اطلاعات تجربه نماید. اساسی‌ترین بعد جامعه اطلاعاتی آن است که شهروندان بتوانند در توزیع، تولید و استفاده از اطلاعات مفید و

^۱ Electronic citizenship

^۲ Alarabiat, Soares & Estevez

^۳ Siyam, Alqaryouti & Abdallah

^۴ Simsek & Simsek

تحلیل یافته‌ها از الگوی شش مرحله‌ای سنتزپژوهی روبرتس شامل مراحل؛ ۱- شناسایی نیاز، اجرای جست و جوی مقدماتی، شفاف سازی نیاز، ۲- اجرای پژوهش به منظور بازیابی مطالعات، ۳- گزینش، پالایش و سازماندهی مطالعات، ۴- چارچوب ادراکی و متناسب ساختن آن با اطلاعات حاصل از تحلیل، ۵- پردازش، ترکیب و تفسیر در قالب فرآورده‌های ملموس و ۶- ارائه نتایج استفاده شد. همچنین برای کدگذاری داده‌ها از نرم افزار MAXQDa10 استفاده شد. برای اطمینان از نحوه کدگذاری‌ها از چهار نفر ارزشیاب جهت کدگذاری مجدد یافته‌ها استفاده شد که به منظور تأیید از روش اسکات (۲۰۱۲) استفاده شد که در این پژوهش میزان توافق بین ارزشیابان عدد ۸۱ بدست آمد که نشان‌دهنده ۸۱ درصد توافق بین ارزشیابان در کدگذاری‌ها بود.

$$C.R = \frac{43+48+51+39}{4 \times 56} \times 100 = 77/69$$

$$C.R = \frac{\text{میانگین مقوله‌های توافقی}}{\text{میانگین مقوله‌ها}} \times 100$$

در ادامه به تشریح و تخصیص مراحل سنتز پژوهی مدل روبرتس پرداخته می‌شود:

مرحله اول: شناسایی نیاز، اجرای جست‌وجوی مقدماتی و شفاف‌سازی نیاز: چارچوب و مفهوم شناسی پیرامون شهروندی الکترونیک دارای گستردگی و در نتیجه ابهام است. با عنایت به مطالب ارائه‌شده و نیز با توجه به بهره‌مندی از شهروندی الکترونیک و همچنین گستره حوزه پژوهشی مربوط به آن، می‌بایست ابعاد این مؤلفه موردبررسی جامع قرار گیرد. بااینکه موارد ذکرشده دارای اهمیت ویژه‌ای است، ولی پژوهش‌های انجام پذیرفته تاکنون، بررسی اثربخشی آن و یا احصا مؤلفه‌های شهروندی الکترونیک از جنبه‌ای خاص را مدنظر قرار داده‌اند و پرداختن جامع به این موضوع موردتوجه پژوهشگران این حوزه قرار نگرفته است، لذا هدف از پژوهش حاضر واکاوی شاخص‌ها و مؤلفه‌های شهروندی الکترونیک بر اساس ساحت‌های شش‌گانه تربیتی است.

مرحله دوم: اجرای پژوهش به‌منظور بازیابی مطالعات: این مرحله در راستای دستیابی به منابع اولیه داده‌ای مربوط به نیاز اصلی پژوهش و به‌واقع مواد خام موردنیاز پژوهش را فراهم می‌کند (پراشر، ۲۰۱۵). به این منظور، پایگاه‌های اطلاعاتی داخلی همچون نورمگز، مگیران و پرتال جامع علوم انسانی، پژوهشگاه علوم و

مطالعاتی (شهروند الکترونیک) به بررسی پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه پرداخته شد. تا بدین‌وسيله با ارائه یک نگاه جامع و کلی از حیطه موضوعی بتوان ابعاد مختلف شهروندی الکترونیک را در پژوهش‌های مختلف موردبررسی قرار داده و به‌عنوان سند راه، در طراحی و تدوین محتوای برنامه درسی و فعالیت‌های اجرایی آن مؤثر واقع گردد. بنابراین در پژوهش حاضر به دنبال شناسایی مؤلفه‌های شهروند الکترونیک مبتنی بر ساحت‌های سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در پیشینه پژوهشی هستیم. از این رو سؤال اصلی پژوهش این است که شهروند الکترونیک مبتنی بر ساحت‌ها سند تحول بنیادین آموزش و پرورش دارای چه مؤلفه‌هایی است؟

روش‌شناسی

روش پژوهش حاضر سنتز پژوهی^۱ است. که شامل ترکیب ویژگی‌ها و عوامل خاص ادبیات تحقیق می‌شود. سنتز پژوهی در برخی از موارد به‌عنوان فرا تحلیل کیفی شناخته شده و سعی دارد تحقیقاتی را که پوشش می‌دهد، تحلیل کرده و تناقضات موجود در آن را حل کند و ضمن یکپارچه‌سازی نتایج، موضوعات اصلی را نیز برای تحقیقات آینده مشخص کند (کوپر و هجز^۲، ۲۰۰۹) و از اهداف آن خلق تعمیم‌ها، از ترکیب نتایج تحقیقات تجربی می‌باشد (خراسانی، ۱۳۹۴). از این رو حوزه پژوهش شامل کلیه مقالات علمی معتبر در زمینه مؤلفه‌های شهروند الکترونیک مبتنی بر ساحت‌های سند تحول بنیادین آموزش و پرورش است. از سویی دیگر برای فراهم آوردن اطلاعات مورد نیاز، از فرم کاربرگ طراحی شده توسط محقق برای گزارش و ثبت اطلاعات پژوهش‌های اولیه استفاده گردید.

برای سنتز پژوهی اسناد و مدارک علمی موجود در زمینه پژوهش از تحلیل محتوا به شیوه مقوله‌بندی استفاده شد. داده‌های بدست آمده از این پژوهش بر اساس کدگذاری در سه سطح باز، محوری و منتخب مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. به این صورت که ابتدا با کدگذاری باز مقوله‌ها از اسناد استخراج شد و سپس با طبقه‌بندی کدهای باز هم‌جنس در یک مقوله، کدهای محوری تحقیق بدست آمد. درنهایت کدهای محوری شناسایی‌شده در ابعاد متناسب با خود قرار گرفتند و کدهای منتخب حاصل شدند در پژوهش حاضر، جهت

¹. The- synthesis research

².Cooper & Hedges

اساس روند بررسی پژوهش‌ها به ترتیب به این شرح است؛ کل مطالعات مرتبط با کلیدواژه‌ها ۱۹۳ مورد، حذف تحقیقات نامرتب پس از بررسی عناوین ۱۰۳ مورد، حذف پژوهش‌های نامرتب پس از بررسی چکیده مطالعات ۴۵ مورد، حذف تحقیقات نامرتب پس از بررسی متن کامل ۱۴ مورد، کل تحقیقات نهایی ۳۱ مورد، بنابراین در این پژوهش ۲۶ مورد از مطالعات خارجی و ۵ مورد از مطالعات داخلی انتخاب شدند.

مرحله چهارم: تعیین چارچوب ادراکی و متناسب ساختن آن با مستندات پژوهشی

این مرحله در راستای پیونددهی بین اطلاعات و مستندات پژوهشی حول محور موضوعی انجام می‌پذیرد (موفت^۱، ۲۰۱۵). در همین راستا چارچوب ادراکی شکل گرفته در پژوهش حاضر حول مفهوم اصلی شهروندی الکترونیک است.

یافته‌ها

مرحله پنجم: پردازش، ترکیب و تفسیر در قالب فرآورده ملموس: با توجه به یافته‌های حاصل از پژوهش و ملاک قراردادن معیارهای اشاره‌شده، ابتدا کلیه مؤلفه‌ها و شاخص‌ها با انجام فرایند کدگذاری باز استخراج می‌شوند؛ در این راستا جدول شماره ۱ حاصل از یافته‌های پژوهشی مبتنی بر پژوهش‌های مرتبط در سه بخش پژوهشگران، سال انتشار و شاخص‌ها و مؤلفه‌های اشاره‌شده تدوین گردید و بر مبنای سال انتشار شماره‌گذاری گردید که در ادامه به آن پرداخته‌شده است.

فناوری اطلاعات ایران (irandoc) و جویسگر فارسی علم نت و همچنین پایگاه‌های اطلاعاتی معتبر خارجی همچون Science، Scopus، Emerald، Sage، Scientific، Wiley، Eric، Taylor & Francis، Direct، ProQuest، Springerlink و موتور جست و جوگر Google Scholar در راستای اهداف پژوهش و بر اساس معیارهای مذکور موردبررسی و جمع‌آوری مستندات پژوهشی قرار گرفتند.

مرحله سوم: گزینش، پالایش و سازمان‌دهی مطالعات: در این مرحله از پژوهش باید متخصصان حوزه موضوعی با تعیین ملاک‌هایی برای گزینش و دسته‌بندی مقالات به دآوری درباره پژوهش‌های مرتبط بپردازند. در همین راستا معیارهای زیر به‌عنوان معیارهای ورود (inclusion criterion) به پژوهش شناسایی گردید:

- ۱- پژوهش‌های انجام پذیرفته با کلیدواژه‌هایی از قبیل "شهروندی الکترونیک" و معادل‌های لاتین آن در عنوان
- ۲- پژوهش‌ها باید از حیث اطلاعات و داده‌های پژوهشی در راستای اهداف پژوهشی بود و به‌طور خاص در این پژوهش، گزارش یافته‌های آن‌ها یا بخشی از آن مشتمل بر مؤلفه‌های شهروندی الکترونیک باشد.
- ۳- جهت دستیابی به اطلاعات بروز، بازه زمانی پژوهش‌های انجام پذیرفته نیز دهه اخیر (۲۰۲۴-۲۰۱۲ و ۱۴۰۳-۱۳۹۰) ملاک قرار گرفت.

معیارهای خروج مقالات نیز شامل موارد زیر بوده است:

- ۱- پژوهش‌هایی که از حیث یافته‌ها و گزارش تحقیقاتی به اهداف پژوهش نزدیک نیست و در این زمینه کاربرد ندارد.
- ۲- پژوهش‌های رابطه‌ای که به بررسی مؤلفه پژوهشی اصلی با سایر مؤلفه‌های پژوهشی پرداخته باشد.
- ۳- پژوهش‌های فاقد کیفیت لازم علمی که در مجلات فاقد درجه اعتباری مشخص به چاپ رسیده‌اند.

در این مرحله پژوهش‌هایی که از فیلترهای مذکور عبور کرده و دارای معیارهای انتخاب بودند در یک بررسی از حیث کاربردی بودن مورد بازبینی قرار گرفتند. بر این

¹ mofet

جدول ۱: شاخص‌ها و مؤلفه‌های الگوی آموزش شهروند الکترونیک

ردیف	نویسنده	سال	شاخص‌ها و مؤلفه‌های الگوی آموزش شهروند الکترونیک
۱	Santoveña-Casal, Gil-Quintana & Ramos	۲۰۲۴	استفاده اخلاقی و مسئولانه از فناوری، تأکید بر مشارکت انتقادی، مدنی و روزانه شهروندان، شهروندی دموکراتیک، مشارکت اجتماعی و سیاسی در فعالیتهای دولت الکترونیک، پاسخگویی به آن دسته از مشکلات اجتماعی و اقتصادی مرتبط با مفهوم شهروندی در فضای دیجیتال
۲	Zhao, Cheng, Schiff & Kim	۲۰۲۳	تسهیل دسترسی به فناوری، شفافیت اطلاعاتی، مشارکت‌پذیری شهروندان، جمع‌سپاری آنلاین و مسئولیت‌پذیری، استفاده از مکانیسم‌های پاسخگویی، اشتراک اطلاعات مفید و تأثیرگذار، نظر ورزی در حل مشکلات با استفاده از رسانه‌های دیجیتال، توجه به سلامت محوری در استفاده از بسترهای آنلاین و مجازی
۳	Millar, Melles & Rinner	۲۰۲۳	انطباق‌پذیری و دسترس‌پذیری، توجه به حاکمیت محلی و بخش خصوصی در فعالیتهای شهروندی، پلتفرم سازی و استفاده از سکوهاى یادگیری و مشارکت شهروندی، توجه به ملاحظات فنی، لجستیکی، سازمانی، اجتماعی و سیاسی در توسعه خدمات دولت الکترونیک، شناخت رسانه‌ها و سامانه‌های نوین
۴	Mullick & Patnaik	۲۰۲۲	خلاقیت‌گرایی و استفاده از روش‌های خلاق در مدیریت برنامه‌های شهروندی، کم کردن شکاف دیجیتال با بروز نگاه‌داشتن خود و اطرافیان، شهروندی محوری در استفاده از خدمات اجتماعی آنلاین، گسترش ابعاد دانش فناورانه، توجه به اخلاق در فضای الکترونیک و شهروندی
۵	Myers	۲۰۲۲	توانایی تعامل و دیالوگ در فضای مجازی و دیجیتال، حمایت از ساخته‌های اجتماعی در محیط‌های الکترونیک، توجه به توزیع و مصرف منابع و خدمات، دیجیتال، مراعات قوانین و مقررات معاملات و انتخاب شغل متناسب با نیازهای روز
۶	Palacin et al	۲۰۲۱	توجه به ارزش‌های خود تعالی، امنیت و گشودگی در تغییر، مشارکت و استفاده از ابزارهای علم افزایی شهروندان، درک تجربیات افراد جامعه، اطلاع‌رسانی و توجه به اطلاعیه‌های الکترونیک، مشارکت پایدار، تنظیم اهداف شخصی مبتنی بر رسانه‌های نوین، شناخت رسانه‌ها و سامانه‌های نوین
۷	Calzada	۲۰۲۱	توجه به پارادایم‌های هوش مصنوعی در فعالیتهای اجتماعی، تأکید بر استانداردهای دموکراتیک و اخلاقی، منفعت اجتماعی و عمومی در فضای الکترونیک اجتماعی، توانمندسازی فردی و ارتقا آگاهی در زمینه کار با اینترنت و فعالیتهای دیجیتال
۸	Buchholz DeHart & Moorman	۲۰۲۰	شهروندی دیجیتالی مبتنی بر عدالت اجتماعی و مشارکتی، الگوسازی و توجه به نمونه‌های عملی در شهروندی الکترونیک، برنامه‌ریزی در محیط‌های آنلاین و مجازی، نظر ورزی در حل مشکلات با استفاده از رسانه‌های دیجیتال، توانایی پژوهش مبتنی بر انتخاب‌های اجتماعی از طریق بسترهای اطلاعاتی
۹	Bouzuenda, Alalouch & Fava	۲۰۱۹	توسعه شهر هوشمند و پایدار، مشارکت دیجیتال و الکترونیک در امور جامعه، خلاقیت در ارائه راه‌حل‌های نوآورانه، روش‌های پیچیده و فناوری پیشرفته در جهت پیشرفت جامعه، توانایی استفاده و به‌کارگیری تجهیزات الکترونیک، درک ویژگی‌های زیستی
۱۰	Bhattarai et al	۲۰۱۹	توجه به هویت دیجیتال، حفظ اطلاعات و حریم خصوصی، رعایت جنبه‌های اخلاقی، درک مناسب موقعیت اجتماعی و سیاسی خود و جامعه و مواجهه خردمندانه یا تحولات اجتماعی و سیاسی در جامعه اطلاعاتی، توانایی کار با فرم‌های آنلاین و توانایی مشارکت در وب، مشارکت در بازشناسی فرهنگ و تمدن در فضای الکترونیک و مجازی
۱۱	Choi, Cristol & Gimbert	۲۰۱۸	خودکارآمدی اینترنتی، توجه به عوامل روان‌شناختی و میزان علاقه و اشتیاق به انجام فعالیت در فضای الکترونیک، اضطراب اینترنتی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی مبتنی بر فضای مجازی، مشارکت و بازشناسی فرهنگ و تمدن در فضای الکترونیک و مجازی، شناخت رسانه‌ها و سامانه‌های نوین، داشتن روحیه وطن‌پرستی در بسترهای دیجیتال
۱۲	Flores & Rezende	۲۰۱۸	توجه به مزیت‌های رقابتی شهروند الکترونیک و فعالیت در این بستر، تلاش برای ارتقا هوش دیجیتال شهروندان، استفاده متناسب و کارآمد از رسانه‌های اجتماعی، تبادل و اشتراک‌گذاری اطلاعات، مشارکت در فعالیتهای اقتصادی- شهروندی در محیط الکترونیک، توجه به سلامت محوری در استفاده از بسترهای آنلاین و مجازی

۱۳	Kim & Choi	۲۰۱۸	بهره‌مندی از دانش جامع و دسترسی تکنولوژیکی به اینترنت و دنیای دیجیتال، شخصیت پیشرو هویت شخصی در محیط دیجیتال، فعالیت در محیط آنلاین (فعالیت معقول و مشارکت اجتماعی/فرهنگی)، تسلط برای ابزارهای دیجیتال و اخلاق برای محیط دیجیتال، پرورش روحیه فعالیت و انتقادی در جامعه آنلاین
۱۴	Gleason & Von Gillern	۲۰۱۸	دسترسی دیجیتال، توجه به حفظ امنیت و حریم خصوصی در محیط آنلاین، ارتقا سواد دیجیتال، توجه به قانون دیجیتال و ارسال هرزنامه، حقوق و مسئولیت‌های دیجیتال، داشتن روحیه وطن‌پرستی در بسترهای دیجیتال، توانایی پژوهش مبتنی بر انتخاب‌های اجتماعی از طریق بسترهای اطلاعاتی
۱۵	Choi et al	۲۰۱۸	دموکراسی الکترونیکی، دولت الکترونیک یا رای گیری الکترونیکی، مفهوم‌سازی شهروندی دیجیتال، هویت دیجیتال و شیوه‌های فرهنگی جدید در محیط آنلاین، تنظیم اهداف شخصی مبتنی بر رسانه‌های نوین، شناخت بازاریابی و تکنیک‌های استفاده از بازار در محیط دیجیتال، آشنایی با مفاهیم اجتماعی نوین
۱۶	Rana et al	۲۰۱۷	توجه به برنامه‌های دولت الکترونیک، پذیرش فناوری و نگرش مثبت نسبت به آن، تعامل با دولت و سایر شهروندان در محیط‌های مختلف، مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی- شهروندی در محیط الکترونیک، استفاده از فناوری‌های نوین برای کسب درآمد، درک ویژگی‌های زیستی
۱۷	Lyon	۲۰۱۷	اخلاق، سواد رسانه‌ای و اطلاعاتی، مشارکت/مشارکت و مقاومت انتقادی، توجه به نگرش‌های مثبت در مواجهه با فناوری، برنامه‌ریزی در محیط‌های آنلاین و مجازی، توجه به ظرفیت‌های کارآفرینی در محیط دیجیتال، درک ویژگی‌های زیستی، کاهش آلودگی شهری و اثرات زیست‌محیطی فناوری
۱۸	Jones & Mitchell	۲۰۱۶	توجه به دانش کار با شبکه‌ها و فضاهای تعاملی الکترونیک، احترام و توجه به شخصیت در فضای مجازی، مشارکت مدنی و اجتماعی در فعالیت‌های آنلاین مرتبط با مسئولیت‌های اجتماعی، توجه به توسعه و ارزیابی برنامه‌های آموزشی شهروندی، آشنایی با مفاهیم اجتماعی نوین، استفاده از ابزارهای فناورانه در راستای تولید محتوای الکترونیک، تولید آثار هنری و گرافیکی آیینی
۱۹	Saxby	۲۰۱۵	توانایی مشارکت و یادگیری، توجه به حریم خصوصی، توسعه هویت دیجیتال شهروندان، توجه به سبک زندگی دیجیتال و استفاده متعادل از امکانات الکترونیک در زندگی روزمره، هنجارها و ارزش‌های جامعه در محیط الکترونیک؛ درک موقعیت اجتماعی و سیاسی خود در فضای مجازی؛ توسعه آزادی و مرتبه وجودی خویش و دیگران در دنیای دیجیتال
۲۰	Alshibly & Chiong	۲۰۱۵	توانمندی کار با سامانه‌های مختلف، توجه به ادراک از محیط مجازی و مبتنی بر وب، گسترش سیستم‌های دولت الکترونیک، توجه به جنبه‌های زیبایی‌شناختی فعالیت‌های مجازی، استفاده از فناوری‌های نوین برای کسب درآمد، کاهش آلودگی شهری و اثرات زیست‌محیطی فناوری
۲۱	Alshibly & Chiong	۲۰۱۵	توانمندسازی و ارتقا فعالیت‌های، تأکید بر اشکال و خدمات دولتی در محیط آنلاین، اطلاعات سیاست عمومی، فرصت‌های شغلی و تجاری، حفظ کرامت و عزت‌نفس انسانی در فضای دیجیتال، آشنایی با مفاهیم اجتماعی نوین، مشارکت در بازشناسی فرهنگ و تمدن در فضای الکترونیک و مجازی، تولید آثار هنری و گرافیکی آیینی
۲۲	Lee & Lee	۲۰۱۴	اندازه‌گیری توانایی‌ها، ادراکات و سطوح مشارکت بزرگسالان در جامعه مبتنی بر اینترنت، توجه به حریم خصوصی، توسعه هویت دیجیتال شهروندان، توجه به سبک زندگی دیجیتال و استفاده متعادل از امکانات الکترونیک در زندگی روزمره، هنجارها و ارزش‌های جامعه در محیط الکترونیک
۲۳	Couldry et al	۲۰۱۴	توجه به خلاقیت و زیبایی‌شناختی در محیط‌های آنلاین، توجه به نگرش‌های مثبت و پذیرش فناوری در زندگی روزمره، حفظ کرامت و عزت‌نفس انسانی در فضای دیجیتال، شناخت بازاریابی و تکنیک‌های استفاده از بازار در محیط دیجیتال
۲۴	Isman & Gungoren	۲۰۱۳	توانایی برقراری ارتباط با اینترنت و ارسال و دریافت پیام‌های الکترونیکی از طریق پست الکترونیک (Email) را دارد و همچنین اطلاعات، خدمات، کالاها و نرم‌افزارهای موردنیاز خود را از طریق اینترنت، تأمین امنیت شخص و خانواده در برابر آسیب‌های اینترنتی، توجه به ظرفیت‌های کارآفرینی در محیط دیجیتال، استفاده از ابزارهای فناورانه در راستای تولید محتوای الکترونیک

۲۵	Teerling & Pieterse	۲۰۱۰	توانایی استفاده از ابزارهای نرم مانند ارتباط و تعامل در فضای آنلاین، خریدوفروش، تعاملات بانکی، استخدام، مسافرت، تفریح، سرگرمی، کار گروهی، تفکر نقاد، خلاقیت و اندیشه‌های ابتکاری در محیط مجازی
۲۶	حسین زاده؛ علی عسگری، عباسی و قادری	۱۴۰۲	آشنایی با هویت‌یابی الکترونیک، آگاهی از حقوق الکترونیک، توانایی برقراری ارتباطات درست در جهان الکترونیک، توانایی مشارکت و حفظ امنیت الکترونیک، توانایی خرید الکترونیک و پیگیری سفارش، ایجاد هویت الکترونیک مثبت، مدیریت اقدامات شخصی در فضای الکترونیک، حقوق الکترونیک، تعهد در قبال رفتار آنلاین، استفاده مسئولانه از تکنولوژی الکترونیک، آشنایی با رفتار ایمن، برقراری ارتباط آنلاین صحیح، زمینه‌سازی نقش‌آفرینی شهروند الکترونیک، حفاظت از حریم خصوصی، آشنایی با مخاطرات جسمی و روانی فضای مجازی، آشنایی با نمادهای امن در خرید آنلاین، مهارت مواجهه با افشای اطلاعات
۲۷	شهابی، حاتمی، طلایی و سجادی	۱۴۰۲	توجه به حفظ اخلاق و چارچوب‌های اخلاقی در محیط مجازی، مشارکت و تعامل‌پذیری در محیط‌های آنلاین و الکترونیک، داشتن سواد رسانه‌ای و انتقادی، توجه به نگرش‌های مثبت و پذیرش فناوری در زندگی روزمره، توجه به سلامت محوری در استفاده از بسترهای آنلاین و مجازی
۲۸	رازقی پور	۱۴۰۱	توانایی استفاده از ابزارهای الکترونیکی از جمله رایانه و اینترنت، کار با فرم‌های آنلاین، خرید اینترنتی، انجام امور بانکی و سایر امور روزانه مربوط به شهروندی الکترونیکی در دنیای دیجیتال، کسب هویت فردی و اجتماعی وزندگی مسالمت‌آمیز در جامعه جهانی شاخص شهروند الکترونیک، احترام به ارزش‌ها، آداب، سنت‌ها و عقاید سایر شهروندان و همزیستی مسالمت‌آمیز، تبیین وظایف اخلاقی شهروندی الکترونیک در فضای مجازی، طراحی برنامه‌های تربیت شهروندی با توجه به ویژگی‌های انسان
۲۹	رازقی پور، هاشمی، رنجبر و قلناش	۱۴۰۰	ضرورت حفظ سلامت هیجانی و عمومی در دنیای دیجیتال، توجه به مسئولیت الکترونیکی، حفظ امنیت برخط، پیشگیری از کلاهبرداری سایبری، نفوذ اینترنت در زندگی، ضرورت یادگیرنده مادام‌العمر شدن، ضرورت کاربرد مسئولانه اینترنت، دسترسی به اطلاعات از طریق اینترنت، کاهش آلودگی شهری و اثرات زیست‌محیطی فناوری
۳۰	لاله پور، اسلامی و سرور	۱۳۹۷	استفاده از اینترنت، کار با کامپیوتر و سرویس‌های اطلاعاتی، استفاده از ایمیل و شبکه‌های اطلاع‌رسانی، استفاده از سایت و خدمات الکترونیکی شهرداری، استفاده از دفاتر پیشخوان دولتی، استفاده از سایت‌های کسب‌وکار، میزان پشتیبانی و خدمات مدیران شهری از مخابرات، احساس امنیت در شبکه اینترنت، دسترسی به سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای آموزشی،
۳۱	شاه طالبی، قلی زاده و شریفی	۱۳۸۹	فرهنگ استفاده از خدمات دولت الکترونیک، فرهنگ یادگیری از طریق شبکه، آشنایی با شیوه‌های حفظ امنیت در محیط مجازی، آشنایی با تعهدات حاکم بر محیط‌های آنلاین، آشنایی با طریقه مقابله با رفتارهای نابهنجار، توانایی درک هویت الکترونیکی، تمایل به عضویت در انجمن‌های الکترونیکی، تمایل به مشارکت در فعالیت‌های گروهی در فضای مجازی

مرحله ششم: سنتز بین مطالعه‌ای: در این مرحله پژوهشگران باید آنچه در فرآیند سنتز ظاهر می‌شوند را ارائه کنند. برای ارائه مؤثر یافته‌ها باید مخاطبان مختلفی را مورد توجه قرار داد. در این مرحله محققین با استفاده از موارد بصری (نمودار، تصاویر و جداول) به ارائه یافته‌های خود می‌پردازند. ابتدا در قسمت فرآیند فراترکیب استخراج ویژگی‌ها، عناصر و مؤلفه‌های شهروندی الکترونیک صورت گرفته به این شکل که ابتدا توصیفات کلیه مؤلفه‌ها از طریق فرآیند کدگذاری بر اساس ساخت‌های شش‌گانه تربیتی سند تحول بنیادین باز شناسایی می‌شود و سپس در قسمت فرآورده، از آنجاکه هدف این بخش ترکیب کلیه یافته‌های علمی در یک موضوع خاص و رسیدن به یک

انسجام واحد است به جمع‌بندی می‌پردازد. در بخش ارائه نتایج ترکیب ابتدا تحلیل کیفی کدهای باز در کنار هم قرار گرفته و با کدگذاری مجدد، موارد همپوشی و قرابت معنایی باهم ترکیب‌شده و مؤلفه‌ها (کدهای محوری) استخراج می‌شود. در ادامه برای دسته‌بندی کردن کلیه شاخص‌های شهروندی الکترونیک بر اساس ساخت‌های شش‌گانه تربیتی سند تحول بنیادین از طریق کدگذاری محوری ارائه‌شده است که منجر به شناسایی ۶ بُعد (کد محوری) شد که نتایج کدگذاری محوری و منتخب در جدول شماره ۲ آورده شده است.

جدول ۲- ابعاد و مؤلفه‌های الگوی آموزش شهروند الکترونیک بر اساس ساحت‌های تربیتی

کد منتخب	کد محوری	کد باز	کد مقالات
ابعاد و مؤلفه‌های الگوی آموزش شهروند الکترونیک بر اساس ساحت‌های تربیتی	ساحت تربیتی اعتقادی، عبادی و اخلاقی	توجه به حفظ حریم خصوصی در محیط دیجیتال	[۱۴]، [۱۰]، [۳]، [۱۹]، [۲۲]
		رعایت آداب و هنجارهای دینی- اجتماعی	[۲۸]، [۴]، [۱]
		توجه به نگرش‌های مثبت و پذیرش فناوری در زندگی روزمره	[۲۷]، [۲۳]، [۱۷]
		حفظ احترام در محاورات مجازی	[۲۹]، [۲۸]، [۱۸]
		حفظ کرامت و عزت نفس انسانی در فضای دیجیتال	[۲۳]، [۲۱]
		توسعه ظرفیت‌های وجودی خویش در بستر محیط الکترونیک	[۱۰]، [۶]، [۴]
		الگوسازی و توجه به نمونه‌های اعتقادی- اخلاقی در شهروندی الکترونیک	[۸]، [۴]
		ایجاد جو کثرت‌گرایی اعتقادی در محیط دیجیتال	[۱۰]، [۷]
		توجه به وظیفه فردی و اجتماعی در قبال جامعه و محیط جمعی	[۲۶]، [۱۸]، [۱۳]، [۳۰]
		تلفیق جنبه‌های دینی هویت با هویت دیجیتال	[۱۵]، [۱۳]، [۱۰]
	ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای	برنامه‌ریزی و پلنینگ دیجیتال در زندگی حرفه‌ای شهروندی	[۱۷]، [۸]
		تنظیم اهداف شخصی مبتنی بر رسانه‌های نوین در فعالیت‌های روزمره	[۱۵]، [۶]
		استفاده از نظرات شهروندان از طریق شبکه در حل مشکلات	[۲]، [۸]
		توانایی فعالیت در سامانه‌های مرتبط با حرفه و نقش اجتماعی شهروند	[۲۷]، [۱۶]، [۹]
		مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی- شهروندی در محیط الکترونیک	[۱۶]، [۱۲]، [۱]
		استفاده از انواع فناوری واقعیت مجازی برای درک و تدبیر امر معاش	[۱۶]، [۲۰]
		توانایی استفاده از شبیه‌سازی‌های اقتصادی برای انتخاب و تمرین در حرفه‌های اجتماعی	[۲۸]، [۲۳]، [۲۰]
		توانایی فعالیت و جست‌وجو در سایت‌های کارآفرینی شهری	[۱۷]، [۲۴]
		توانایی استفاده از فضای مجازی برای ایجاد اشتغال رشد آفرین	[۱۶]، [۱۲]، [۱]
		شناخت بازاریابی‌های شبکه‌ای	[۱۵]، [۲۳]
ساحت تربیت علمی و فناوری	ساحت تربیت علمی و فناوری	توانایی رقابت اقتصادی و معرفی کسب‌وکار از طریق فضای مجازی	[۱۷]، [۱۹]، [۲۳]، [۲۵]
		شناخت رسانه‌ها و سامانه‌های نوین	[۳]، [۶]، [۱۱]
		دانش ارائه درخواست و تقاضاهای اجتماعی شهروند	[۱۴]، [۲۸]

[۷], [۱۳], [۱۷]	تفکر انتقادی و نقد بسترهای الکترونیک شهروندی		
[۲], [۱۰], [۱۷]	شناخت پایگاه‌های اطلاعاتی شهروندان		
[۳], [۹]	دانش ساخت و استفاده از ایمیل و وسایل ارتباط جمعی		
[۱۴], [۱۱]	داشتن روحیه وطن‌پرستی در بسترهای دیجیتال		
[۱], [۱۰], [۳۰]	آشنایی با شیوه‌های مشارکت آنلاین در امور شهروندی		
[۴], [۶], [۸], [۱۴]	داشتن دانش قوانین استفاده از فضای اینترنت		
[۲۷], [۲۹], [۳۱]	آشنایی با شیوه‌های استفاده از فناوری اطلاعات در مشارکت در بخش‌های مختلف جامعه		
[۵]	دقت به منابع و رفرنس‌های اطلاعات و اخبار اجتماعی		
[۹], [۱۴], [۲۹], [۳۰]	علاقه به ارتقا دانش و آگاهی شهروندی از طریق فناوری		
[۸], [۱۴]	توانایی پژوهش مبتنی بر انتخاب‌های اجتماعی از طریق بسترهای اطلاعاتی		
[۱۴], [۱۹], [۲۵]	حس مسئولیت‌پذیری نسبت به نسل‌های آینده	ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی	
[۱], [۱۸], [۱۹]	توانایی برقراری ارتباط بین گذشته، اکنون و آینده و تحلیل آن		
[۸], [۱۲], [۱۸], [۱۹]	آشنایی با تغییرات سریع جهانی و توانایی بررسی مصادیق آن در رسانه		
[۱۵], [۱۸], [۲۱]	آشنایی با مفاهیم اجتماعی نوین همچون دموکراسی الکترونیکی و ...		
[۲], [۶], [۱۰], [۲۵]	توانایی شبکه‌سازی و برقراری ارتباط اجتماعی در بستر رسانه		
[۱], [۱۱], [۲۱], [۲۶]	شناخت انواع روش‌های ارتباطی و آگاهی از تفاوت کیفیت ارتباط در بستر رسانه‌های گوناگون		
[۶], [۱۸], [۲۰]	تسلط بر شیوه استفاده صحیح از رسانه‌های اجتماعی باهدف اعتلای ارزش‌های الهی و انسانی		
[۶], [۱۴], [۱۶]	حمایت از ساخته‌ای اجتماعی در محیط‌های الکترونیک		
[۷]	توجه به پارادایم‌های هوش مصنوعی در فعالیت‌های اجتماعی		
[۶], [۱۲], [۱۳], [۲۲], [۲۸]	شهروندی دیجیتالی مبتنی بر عدالت اجتماعی و مشارکتی		
[۱۵], [۱۳], [۱۰]	توجه به هویت دیجیتال		
[۹], [۱۶], [۱۷]	درک ویژگی‌های زیستی و پاسخ‌گویی مسئولانه به نیازهای جسمی و روانی در بستر فناوری	ساحت تربیت زیستی و بدنی	
[۳], [۷], [۱۲], [۲۱]	تلاش برای حفظ محیط‌زیست با استفاده از بسترهای نوظهور شهری		

[۴], [۱۵], [۱۷]	تلاش پیوسته جهت حفظ و ارتقای سلامت و بهداشت جسمی و روانی خود و دیگران	ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری
[۱۷], [۲۰], [۲۹]	آشنایی با شیوه‌های کاهش آلودگی شهری و اثرات زیست‌محیطی فناوری	
[۲], [۱۲], [۲۷]	توانایی استفاده از خدمات جامع سلامت در بستر سامانه	
[۱۲], [۱۵], [۲۴]	توانایی استفاده از ابزارهای نرم‌افزاری در تحلیل سلامت فردی و اجتماعی	
[۳], [۴], [۲۴]	توانمندی در استفاده از ابزارهای لجستیکی در تربیت زیستی شهروندان	
[۴], [۹], [۲۳]	توجه به خلاقیت و زیبایی‌شناختی در محیط‌های آنلاین	
[۱۰], [۲۱]	مشارکت در بازشناسی فرهنگ و تمدن در فضای الکترونیک و مجازی	
[۷], [۸]	استفاده از رسانه‌های ارتباطی در راستای تعالی میراث هنری در سطح ملی و جهانی	
[۲۰], [۲۳]	درک معنای پدیده‌ها و زیبایی‌های جهان آفرینش به کمک ابزارهای فناورانه	
[۱۸], [۲۴]	استفاده از ابزارهای فناورانه در راستای تولید محتوای الکترونیک	
[۲], [۱۱]	توانایی درک ابزارهای آزادی‌بخش رسانه‌ها و هنر	
[۷], [۱۴], [۱۷], [۳۱]	توانایی استفاده از درک هنری برای انتقال پیام‌های پنهان اجتماعی در قالب رسانه	
[۲۶], [۲۹]	ارتقا هیجان هنری و تحلیلی به کمک تمایز سنجی رسانه‌ای	
[۱], [۱۰], [۱۱]	استفاده از زبان هنری در گسترش ابعاد اجتماعی مرتبط با زندگی فردی و حرفه‌ای	
[۱۸], [۲۱]	تولید آثار هنری و گرافیکی آیینی و اسلامی با استفاده از فناوری	
[۷], [۱۸]	توجه به هنر رسانه‌ای در انعکاس ابعاد زندگی اجتماعی و تحلیل آن	

در ادامه مدل شماتیک برخاسته از نتایج پژوهشی که به ارائه مؤلفه‌های شهروندی الکترونیک در قالب ساحت‌های شش‌گانه تربیتی می‌پردازد، ارائه گردیده است.

ابعاد و مولفه‌های الگوی آموزش شهروند الکترونیک بر اساس ساحت‌های تربیتی ششگانه سند تحول بنیادین

بحث و نتیجه‌گیری

خدماتی و اطلاع‌رسانی تا حد زیادی ساده‌شده و مردم در کوتاه‌ترین زمان ممکن به مقصود خود می‌رسند. این بستر سبب ایجاد مفهومی به نام شهروند الکترونیک در کنار

با رشد فناوری اطلاعات و ارتباطات و همه‌گیر شدن اینترنت دولت‌ها و شرکت‌های خصوصی بستری را برای مخاطبان خود فراهم کرده‌اند که به کمک آن فرآیندهای

بهره‌وری، اهتمام به بسط عدالت اقتصادی، مراعات قوانین کسب‌وکار و احکام معاملات) به مؤلفه‌های مرتبط با این مسائل در تربیت توجه دارد. در تطابق اهداف این ساحت با مؤلفه‌های شهروند الکترونیک می‌توان به ابعادی همچون تنظیم اهداف شخصی مبتنی بر رسانه‌های نوین در فعالیت‌های روزمره، استفاده از نظرات شهروندان از طریق شبکه در حل مشکلات، توانایی فعالیت در سامانه‌های مرتبط با حرفه و نقش اجتماعی شهروند، مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی- شهروندی در محیط الکترونیک، استفاده از انواع فناوری واقعیت مجازی برای درک و تدبیر امر معاش، توانایی استفاده از شبیه‌سازی‌های اقتصادی برای انتخاب و تمرین در حرفه‌های اجتماعی، توانایی فعالیت و جست‌وجو در سایت‌های کارآفرینی شهری، توانایی استفاده از فضای مجازی برای ایجاد اشتغال رشد آفرین اشاره کرد. مؤلفه‌های متذکر بیشتر با ابعاد حرفه‌ای و شناخت شغلی و همچنین استفاده از ظرفیت دنیای الکترونیک در معرفی، توسعه و کسب درآمد حرفه‌ای تأکید داشتند، مقوله‌هایی که بیشتر در پژوهش‌های بچه‌پولز و همکاران (۲۰۲۰)، رانا و همکاران (۲۰۱۷) و لیون (۲۰۱۷) نیز مورد تأکید ویژه قرار گرفته بود.

ساحت تربیتی علمی و فناورانه با اشاره به توانمندی افراد جامعه در شناخت، بهره‌گیری و توسعه نتایج خردورزی و تجربه متراکم بشری در انواع دانش و فناوری (فهم انواع دانش‌های مفید و لازم برای زندگی، به‌کارگیری شیوه تفکر علمی و منطقی در حل مسائل، تقویت تفکر انتقادی، و کسب دانش فناورانه برای بهبود کیفیت زندگی) درواقع قرابت بسیاری با شهروندی الکترونیک و مقوله‌های آن دارد. در این زمینه مؤلفه‌هایی همچون دانش ارائه درخواست و تقاضاهای اجتماعی شهروند، تفکر انتقادی و نقد بسترهای الکترونیک شهروندی، شناخت پایگاه‌های اطلاعاتی شهروندان، دانش ساخت و استفاده از ایمیل و وسائل ارتباط جمعی، داشتن روحیه وطن‌پرستی در بسترهای دیجیتال، آشنایی با شیوه‌های مشارکت آنلاین در امور شهروندی، داشتن دانش قوانین استفاده از فضای اینترنت، آشنایی با شیوه‌های استفاده از فناوری اطلاعات در مشارکت در بخش‌های مختلف جامعه که بیشتر در پژوهش‌های بچه‌پولز و همکاران (۲۰۲۰)، سانتونکو و همکاران (۲۰۲۴) و فلورس و رزنده (۲۰۱۸) با مفاهیم برآمده از این ساحت ارتباط داشتند.

خود شده است (الارابیات، سوارز و استیوز^۱، ۲۰۲۱). مرور ادبیات پژوهشی نشان‌دهنده گستردگی عوامل و مؤلفه‌های مرتبط با این موضوع بودند. لذا در این پژوهش این مؤلفه‌های در قالب ساحت‌های تربیتی سازمان‌دهی و استخراج شدند. همان‌طور که در جدول ۲ به آن اشاره شده است با توجه به فرایند و فرآورده‌های سنتز پژوهی در یک نمای کلی ۶ مقوله محوری بر اساس ساحت‌های شش‌گانه تربیتی، از مجموعه مؤلفه‌های احصا شده در جدول اول به دست آمد که در ادامه به تشریح آن پرداخته می‌شود:

ساحت تربیتی اعتقادی، عبادی و اخلاقی به بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به خودشناسی، خداشناسی، ایمان به خداوند و باور به معاد، نبوت و سایر معتقدات دینی، انتخاب آگاهانه و اختیاری دین حق، التزام (عملی) آگاهانه و اختیاری نظام معیار دینی در همه شئون زندگی (تقید اختیاری به احکام و ارزش‌های دینی و اصول و آداب اخلاقی در زندگی) و خودسازی بر اساس نظام دینی (حفظ کرامت، خویش‌داری، تعدیل عواطف و تمایلات طبیعی، کسب فضائل اخلاقی و پیشگیری از تکوین ردایل غیراخلاقی) است. در تبیین اهداف این ساحت با یافته‌های برآمده از مؤلفه‌های پژوهش‌های صورت گرفته درزمینه^۲ شهروند الکترونیک، می‌توان مؤلفه‌هایی همچون توجه به حفظ حریم خصوصی در محیط دیجیتال، رعایت آداب و هنجارهای دینی- اجتماعی، توجه به نگرش‌های مثبت و پذیرش فناوری در زندگی روزمره، حفظ احترام در محاورات مجازی، حفظ کرامت و عزت‌نفس انسانی در فضای دیجیتال، توسعه ظرفیت‌های وجودی خویش در بستر محیط الکترونیک، الگوسازی و توجه به نمونه‌های اعتقادی- اخلاقی در شهروندی الکترونیک، ایجاد جو کثرت‌گرای اعتقادی در محیط دیجیتال را موردتوجه قرارداد که نشان‌دهنده ابعاد اخلاقی شهروندی در دنیای دیجیتال و الکترونیک را مدنظر قرار داده است و بیشتر برآمده از پژوهش‌های مایرز (۲۰۲۲)، سانتونکو و همکاران (۲۰۲۴) و فلورس و رزنده (۲۰۱۸) است.

ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای با مدنظر قرار دادن توانایی آدمی در تدبیر امر معاش و تلاش اقتصادی و حرفه‌ای (فهم مسائل اقتصادی، التزام به اخلاق حرفه‌ای، توان کارآفرینی، پرهیز از بطالت و بیکاری، رعایت

^۱ Alarabiat, Soares & Estevez

ساحت تربیتی اجتماعی و سیاسی در ساحت‌های تربیتی به ارتباط مناسب با دیگران (اعضای خانواده، خویشاوندان و همسایگان)، تعامل با دولت و نهادهای مدنی و سیاسی (قانون‌مداری، مسئولیت‌پذیری، مشارکت سیاسی و اجتماعی)، کسب دانش و اخلاق اجتماعی، مهارت‌های ارتباطی (بردباری، وفاق و همدلی، درک و فهم سیاسی و اجتماعی، تفاهم بین‌المللی، حفظ وحدت و تفاهم ملی) ناظر است. در بازشناسی مفاهیم این حوزه و بررسی مبانی نظری مرتبط با آن مؤلفه‌های شهروندی الکترونیک متناظر با آن استخراج گردید. این مؤلفه‌های بیشتر بر ابعاد اجتماعی و شناخت تغییرات اجتماعی، روش‌های ارتباطی الکترونیک و مفاهیم اجتماعی برآمده از عصر دیجیتال متمرکز بودند. یافته‌های این بخش از پژوهش بیشتر با یافته‌های سانتونکو و همکاران (۲۰۲۴) پالاسین و همکاران (۲۰۲۱) و لیون (۲۰۱۷) همخوانی دارد.

ساحت تربیتی زیستی و بدنی به حفظ و ارتقای سلامت و بهداشت جسمی و روانی خود و دیگران، تقویت قوای جسمی و روانی، مبارزه با عوامل ضعف و بیماری، حفاظت از محیط‌زیست و احترام به طبیعت ناظر است. در بررسی مؤلفه‌های این ساحت با مؤلفه‌های شهروندی الکترونیک، به مفاهیم و مقوله‌هایی همچون درک ویژگی‌های زیستی و پاسخ‌گویی مسئولانه به نیازهای جسمی و روانی در بستر فناوری، تلاش برای حفظ محیط‌زیست با استفاده از بسترهای نوظهور شهری، تلاش پیوسته جهت حفظ و ارتقای سلامت و بهداشت جسمی و روانی خود و دیگران، آشنایی با شیوه‌های کاهش آلودگی شهری و اثرات زیست‌محیطی فناوری، توانایی استفاده از خدمات جامع سلامت در بستر سامانه، توانایی استفاده از ابزارهای نرم‌افزاری در تحلیل سلامت فردی و اجتماعی، توانمندی در استفاده از ابزارهای لجستیکی در تربیت زیستی شهروندان احصا گردید که بیشتر ناظر بر بعد پایش و کنترل سلامتی شهروندی و ارتقا آن با کمک سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای دیجیتالی است. یافته‌های این بخش از پژوهش بیشتر با یافته‌های مولیک و پاتنیک (۲۰۲۲)، بزگنده و همکاران (۲۰۱۹) و فلورس و رزنده (۲۰۱۸) همخوانی و قرابت دارد.

ساحت تربیتی زیباشناختی و هنری به دنبال فعالیت قوه خیال و بهره‌مندی از عواطف، احساسات و ذوق زیبایی‌شناختی (درک و تقدیر از موضوعات و افعال دارای

زیبایی مادی یا معنوی) و توان خلق آثار هنری و قدردانی از آثار و ارزش‌های هنری است. در تلفیق این موضوع با مؤلفه‌های شهروندی الکترونیک به جنبه‌های زیباشناسانه و خلاقیتی در تربیت شهروندی پرداخته شده است. ذیل این محور مؤلفه‌هایی همچون درک معنای پدیده‌ها و زیبایی‌های جهان آفرینش به کمک ابزارهای فناوریانه، استفاده از ابزارهای فناوریانه در راستای تولید محتوای الکترونیک، توانایی درک ابزارهای آزادی‌بخش رسانه‌ها و هنر، توانایی استفاده از درک هنری برای انتقال پیام‌های پنهان اجتماعی در قالب رسانه، ارتقا هیجان هنری و تحلیلی به کمک تمایز سنجی رسانه‌ای، استفاده از زبان هنری در گسترش ابعاد اجتماعی مرتبط با زندگی فردی و حرفه‌ای، تولید آثار هنری و گرافیکی آیینی و اسلامی با استفاده از فناوری، توجه به هنر رسانه‌ای در انعکاس ابعاد زندگی اجتماعی و تحلیل آن قرار داشتند که بر جنبه‌های زیباشناسانه شهروندی در عصر دیجیتال اشاره دارد. یافته‌های این بخش از پژوهش بیشتر برگرفته از پژوهش‌های مولیک و پاتنیک (۲۰۲۲)، گالزاد (۲۰۲۱) و بزگنده و همکاران (۲۰۱۹) بود. با توجه به یافته‌ها پیشنهادات زیر ارائه می‌شود:

- با توجه به یافته‌های بُعد ساحت تربیتی، اعتقادی، عبادی و اخلاقی در آموزش شهروندی الکترونیک باید به موازین فرهنگی، دینی و اجتماعی توجه شود از این‌رو پیشنهاد می‌شود برنامه درسی با عنوان تربیت شهروندی الکترونیک در دوره آموزش عمومی طراحی و بر مبنای نظر متخصصین امر برای آن طراحی صورت بگیرد.
- با توجه به یافته‌های بُعد ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای در آموزش شهروندی الکترونیک به فراگیران پیشنهاد می‌شود زمینه‌های آموزش اشتغال الکترونیک برای فراگیران فراهم آید و فراگیران با زمینه‌های بازاریابی و اشتغال الکترونیک و مخاطرات و زمینه‌های آن آشنا شوند.
- با توجه به یافته‌های ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی در آموزش شهروندی الکترونیک به فراگیران پیشنهاد می‌شود به شبکه‌سازی اجتماعی و مفاهیم شهروندی دیجیتال در بستر اجتماعی توجه شود.
- با توجه به یافته‌های ساحت تربیت زیستی و بدنی در آموزش شهروندی الکترونیک به فراگیران پیشنهاد می‌شود به بسترسازی در زمینه سلامت الکترونیک فراگیران و آموزش استفاده از بسترهای الکترونیک در جهت حفظ سلامت جسمانی و روانی توجه گردد.

منابع

- دینی و شهروند الکترونیک، نشریه آموزش و ارزشیابی، ۳(۱۰)، ۱۵۷-۱۷۸.
- شاه طالبی، بدری؛ قلی زاده، آذر؛ شریفی، سعید (۱۳۸۹). مؤلفه‌های آموزش فرهنگ شهروندی برای دانش آموزان دوره راهنمایی تحصیلی با تأکید بر حیطه آموزه های دینی و شهروند الکترونیک، نشریه آموزش و ارزشیابی، ۳(۱۰)، ۱۵۷-۱۷۸.
- شریفی، اصغر و اسلامی، فاطمه (۱۳۹۰). چگونه شهروند قرن بیست و یکم باشیم. تهران: فرهنگ سبز.
- شهابی، سارا؛ حاتمی، جواد؛ طلایی، ابراهیم و سجادی، سید مهدی (۱۴۰۲). تحلیل مفهومی شهروندی دیجیتال و نقش برنامه درسی در تربیت شهروند دیجیتالی، فصلنامه پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۱۹(۷۴)، ۱-۲۲. magiran.com/p2544103
- علی پور، محمد؛ اکبری بورنگ، محمد و محمودی بورنگ، محمد. (۱۳۹۹). ادراک معلمان از نقش برنامه درسی در بهبود تربیت شهروندی دانش آموزان ابتدایی. پژوهش در آموزش مطالعات اجتماعی، ۲(۳)، ۲۷-۳۶.
- غلامعلی، علی و جعفری، افشین (۱۴۰۰). مؤلفه‌های حقوق شهروندی کودکان در سیره رضوی، فصلنامه فرهنگ رضوی، ۹(۳۴)، ۱۶۵-۱۸۳.
- فرمehنی فراهانی، محسن (۱۳۹۹). تربیت شهروندی. تهران: آیت.
- قلتاش، عباس؛ فیاض بخش، حسین؛ فرخی نژاد، پریسا و محمدجانی، صدیقه (۱۳۹۱). میزان توجه به رویکرد تربیت شهروند پیشرفت گرا در کتب درسی علوم اجتماعی دوره راهنمایی تحصیلی ایران. پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۹(۳۳)، ۵۸-۷۰.
- لاله پور، منیژه؛ اسلامی، مهدی؛ سرور، هوشنگ (۱۳۹۷). بررسی شاخص‌های شهروند الکترونیک در کلانشهر تبریز با مدل (CSPP) مطالعه موردی مناطق ۱ و ۸. فضای جغرافیایی، ۱۸ (۶۱): ۱۰۴-۸۳.
- یوسف زاده، محمد رضا و شاه مرادی، مرتضی (۱۳۹۹). ارائه مدل برنامه درسی تربیت سیاسی بر اساس ساحت تربیت اجتماعی - سیاسی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش برای دانش آموزان دوره متوسطه اول. مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۵ (۱): ۱۷۳-۲۰۶.
- باباخانی، سجاد (۱۴۰۱). تحلیل انتقادی محتوای کتب درسی مدارس از منظر توجه به مفاهیم تربیت شهروندی (مورد مطالعه: سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۴۰۰۹، نشریه مطالعات کاربردی در علوم اجتماعی و جامعه‌شناسی، ۵(۱)، ۱۷-۲۶.
- باباخانی، سجاد؛ صالحی، اکبر؛ قائدی، یحیی و کشاورز، سوسن (۱۳۹۸). تحلیل انتقادی گفتمان‌های تربیت شهروندی بعد از انقلاب اسلامی، نشریه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، ۱۸(۱)، ۱۳۷-۱۶۰.
- بابانسیب، رسول و ضرابی، اصغر (۱۳۹۳). تحلیلی بر شاخص‌های شهروند الکترونیک از نظر شهروندان در شهر تبریز. فصلنامه مطالعات شهری، ۴(۱۳)، ۵۷-۷۰.
- حامدی نسب، صادق و بخشی پریخانی، سمیه (۱۴۰۰). ارائه الگویی برای مؤلفه‌های شهروند دیجیتال در شهرستان بیرجند، مجله رشد فناوری، ۴(۵)، ۱۳-۳۲.
- حسین زاده، روزین؛ علی عسگری، مجی؛ عباسی، عفت و قادری، مصطفی (۱۴۰۲). طراحی برنامه درسی تربیت شهروند الکترونیک در دوره ابتدایی، فصلنامه پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۲۰(۷۶)، ۱-۲۳. magiran.com/p2623173
- رازقی پور، یوسف (۱۴۰۱). تبیین اصول ومبانی فلسفی تربیت شهروند الکترونیک، نشریه جامعه شناسی سیاسی ایران، ۵(۱۰)، ۲۲۲۲-۲۲۳۹. magiran.com/p2548544
- رازقی پور، یوسف (۱۴۰۱). تبیین اصول ومبانی فلسفی تربیت شهروند الکترونیک، نشریه جامعه شناسی سیاسی ایران، ۵(۱۰)، ۲۲۲۲-۲۲۳۹. magiran.com/p2548544
- رازقی پور، یوسف؛ هاشمی، سید احمد؛ رنجبر، مختار و قلتاش، عباس (۱۴۰۰). ارائه الگوی مطلوب تربیت شهروند الکترونیک با توجه به مبانی فلسفی تربیت شهروندی، مجله سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، ۵(۱)، ۱۵۲-۱۶۶.
- شارع پور، محمود (۱۳۹۴). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. تهران: سمت.
- شاه طالبی، بدری؛ قلی زاده، آذر و شریفی، سعید (۱۳۸۹). مؤلفه‌های آموزش فرهنگ شهروندی برای دانش آموزان دوره راهنمایی تحصیلی با تأکید بر حیطه آموزه های

- Alarabiat, A., Soares, D., & Estevez, E. (2021). Determinants of citizens' intention to engage in government-led electronic participation initiatives through Facebook. *Government Information Quarterly*, 38(1), 101537.
- Alshibly, H., & Chiong, R. (2015). Customer empowerment: Does it influence electronic government success? A citizen-centric perspective. *Electronic Commerce Research and Applications*, 14(6), 393-404.
- Alshibly, H., & Chiong, R. (2015). Customer empowerment: Does it influence electronic government success? A citizen-centric perspective. *Electronic Commerce Research and Applications*, 14(6), 393-404.
- Bhattarai, R., Pappel, I., Vainsalu, H., Yahia, S. B., & Draheim, D. (2019). The impact of the single digital gateway regulation from the citizens' perspective. *Procedia Computer Science*, 164, 159-167.
- Bouzuenda, I., Alalouch, C., & Fava, N. (2019). Towards smart sustainable cities: A review of the role digital citizen participation could play in advancing social sustainability. *Sustainable Cities and Society*, 50, 101627.
- Buchholz, B. A., DeHart, J., & Moorman, G. (2020). Digital citizenship during a global pandemic: Moving beyond digital literacy. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 64(1), 11-17.
- Calzada, I. (2021). Chapter 7—PROTECTING smart city citizenship: Citizens' digital rights and AI-driven algorithmic disruption. *Elsevier Science Publishing Co Inc.: Cambridge, MA, USA*, 219-234.
- Choi, M., Cristol, D., & Gimbert, B. (2018). Teachers as digital citizens: The influence of individual backgrounds, internet use and psychological characteristics on teachers' levels of digital citizenship. *Computers & Education*, 121, 143-161.
- Choi, M., Cristol, D., & Gimbert, B. (2018). Teachers as digital citizens: The influence of individual backgrounds, internet use and psychological characteristics on teachers' levels of digital citizenship. *Computers & Education*, 121, 143-161.
- Couldry, N., Stephansen, H., Fotopoulou, A., MacDonald, R., Clark, W., & Dickens, L. (2014). Digital citizenship? Narrative exchange and the changing terms of civic culture. *Citizenship Studies*, 18(6-7), 615-629.
- Díaz-Combs, C. (2023). "People are no longer quiet": Ordinary environmental citizenship in Lago Agrio, Ecuador. *Environment and Planning E: Nature and Space*, 25148486231160642.
- Flores, C. C., & Rezende, D. A. (2018). Twitter information for contributing to the strategic digital city: Towards citizens as co-managers. *Telematics and Informatics*, 35(5), 1082-1096.
- Gleason, B., & Von Gillern, S. (2018). Digital citizenship with social media: Participatory practices of teaching and learning in secondary education. *Journal of Educational Technology & Society*, 21(1), 200-212.
- Hadjichambis, A. C., & Paraskeva-Hadjichambi, D. (2020). Education for environmental citizenship: The pedagogical approach. *Conceptualizing environmental citizenship for 21st century education*, 4, 237-261.
- Isman, A., & Gungoren, O. C. (2013). Being digital citizen. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 106, 551-556.
- Jones, L. M., & Mitchell, K. J. (2016). Defining and measuring youth digital citizenship. *New media & society*, 18(9), 2063-2079.
- Kallio, K. P., Wood, B. E., & Häkli, J. (2020). Lived citizenship: conceptualising an emerging field. *Citizenship Studies*, 24(6), 713-729.
- Kim, M., & Choi, D. (2018). Development of youth digital citizenship scale and implication for educational setting. *Journal of Educational Technology & Society*, 21(1), 155-171.

- Lee, J., & Lee, H. (2014). Developing and validating a citizen-centric typology for smart city services. *Government Information Quarterly*, 31, S93-S105.
- Lyon, D. (2017). Digital citizenship and surveillance| Surveillance culture: engagement, exposure, and ethics in digital modernity. *International Journal of Communication*, 11, 19.
- Millar, E., Melles, S., & Rinner, C. (2023). Screens, streams, and flows: Implications of digital platforms for aquatic citizen science. *Geoforum*, 146, 103864.
- Mullick, M., & Patnaik, A. (2022). Pandemic management, citizens and the Indian Smart cities: Reflections from the right to the smart city and the digital divide. *City, Culture and Society*, 30, 100474.
- Myers, J. P. (2022). Creating the digital citizen: students' co-construction of meaning for global citizenship during online discussions. *Asian Education and Development Studies*, 11(4), 592-605.
- Palacin, V., Ferrario, M. A., Hsieh, G., Knutas, A., Wolff, A., & Porras, J. (2021). Human values and digital citizen science interactions. *International Journal of Human-Computer Studies*, 149, 102605.
- Rana, N. P., Dwivedi, Y. K., Lal, B., Williams, M. D., & Clement, M. (2017). Citizens' adoption of an electronic government system: towards a unified view. *Information systems frontiers*, 19, 549-568.
- Santoveña-Casal, S., Gil-Quintana, J., & Ramos, L. (2021). Digital citizens' feelings in national Covid 19 campaigns in Spain. *Heliyon*, 7(10).
- Sari, D. P., & Ali, H. (2022). Literature Review Measurement Model of Individual Behavior and Organizational Citizenship Behavior: Individual Characteristics, Work Culture and Workload. *Dinasti International Journal of Management Science*, 3(4), 647-656.
- Saxby, S. (2015). The 2014 CLSR-LSPI Lisbon seminar on 'the digital citizen'—Presented at the 9th International Conference on Legal, Security and Privacy Issues in IT Law (LSPI) 15–17 October 2014, Vieira De Almeida & Associados, Lisbon, Portugal. *Computer Law & Security Review*, 31(2), 163-180.
- Simsek, E., & Simsek, A. (2013). New literacies for digital citizenship. *Contemporary educational technology*, 4(2), 126-137.
- Siyam, N., Alqaryouti, O., & Abdallah, S. (2020). Mining government tweets to identify and predict citizens engagement. *Technology in Society*, 60, 101211.
- Teerling, M. L., & Pieterse, W. (2010). Multichannel marketing: An experiment on guiding citizens to the electronic channels. *Government Information Quarterly*, 27(1), 98-107.
- Zhao, B., Cheng, S., Schiff, K. J., & Kim, Y. (2023). Digital transparency and citizen participation: Evidence from the online crowdsourcing platform of the City of Sacramento. *Government Information Quarterly*, 40(4), 101868.